

Mandal industriforening 50 år 25. november 2007

Tale ved jubileet av Oddwin Skaiaa, Lindesnesgården 16. november.

Det var en liten gutt som spurte sin mor om hvor gammel han var? ”Like gammel som det antall fingre du har på den ene hånden”, svarte hun. Gutten så på hånden sin og sa: ”Jøss, tenk hvordan den kommer til å se ut når jeg blir 50!”

Formann, kjære jubilarer og gjester!

Jeg tror kanskje at langt tilbake i evolusjonens fortid, fikk mennesket valget mellom å få en ny finger for hvert år man ble eldre, eller å bli grå i håret. Heldigvis var det et klokt hode som valgte de grå hår! Men, vi fikk også en annen egenskap, det at man er ikke eldre enn det man føler seg. Det er min teori at det ikke bare gjelder mennesker, men også institusjoner. Når vi i dag markerer Mandal Industriforenings 50-årsjubileum er det for meg ikke forbundet med noen aldersoppfatning. Riktignok ser jeg en del grå hår rundt bordet – og takk og pris for det! Det skulle tatt seg ut om vi alle satt her med 50 fingre på hver hånd! Men foreningen er uanfektet av dens alder og like oppegående som før: 54 medlemsbedrifter, med 2.400 ansatte i jubileumsåret taler sitt klare språk! Selv om det faktisk er noe lavere enn for 10 år siden.

25. November 1957 er datoen. Men det begynte ikke i 1957. Vi må tilbake til 1934. Nå ved 50-årsjubileet håper jeg dere tilgir meg for å bruke fem minutter ekstra for å si litt om denne tiden. For den la mye av grunnlaget for den byen vi bor i. Det er historien om en gruppe sterke og kreative personligheter – samfunnsbyggere i ordets rette forstand. Håndverk og småindustri hadde hele tiden stått sterkt i Mandal. Såkalt ’fabrikkindustri’ derimot, utgjorde sysselsettingsmessig ikke mer enn 5 % ved forrige århundreskiftet, men vokste til 15-20 % mot slutten av 30-tallet. Dette viser at det skjedde noe viktig for byen i denne perioden.

I 1913-14 kom Sementstøperiet og Spikerfabrikken. I 1919 utvidet Spiggeren virksomheten og Mandal fikk sitt nest største industribygg, etter Reperbanen, på 1.000 kvm. Etter en skiftende eierstruktur overtok Christiania Spigerverk på 60-tallet, og nye eiere igjen i vår tid. I 1914 dukket ”Den lille reperbanen” opp på Malmø, med Georg Gabrielsen. Den spesialiserte seg på produkter av kokos og besto til etter krigen, da moderne materialer gjorde driften ulønnsom. I 1918 kom Mandals Slip og Motorverksted, ”Slippen”. Den ble etter hvert overtatt av Aanon Aanonsen som kom fra Verven hos Søren O. Sånum. Aanonsen solgte en del av tomte til Einar Saanum som ville flytte såpefabrikken dit fra Oksevollen. I 1934 bygde

Såpefabrikken den største bygningen Mandal hadde sett siden Spiggerens bygg fra 1919 – det var på 600 kvm. Etter hvert skulle dette også huse kontorene til rederiet Agnes med Einar Saanum som disponent. Aanon og Tov Aanonsen drev Slippen videre med mekanisk verkstedsdrift og produksjon av båtmotoren Bjørn. Senere utvidelser og samarbeid med Båtservice er blitt en del av byens maritime industrihistorie.

Theodor Rasmussens snekkerbedrift og møbelverksted kom i 1917, Kokosveveriet i 1918 med Edmund Berthelsen som drivkraft, i 1923 etablerte han sammen med Selmer Nilsen Mandal Papirindustri. Byens største sagbruk lå på Malmø: Oplandets Sagbruk og Høvleri – ”Oplandssava”, med Nils Finsland og Peder Larsen Stusvik. Det brant i 1922. I 1925 etablerte Bjarne Michaelsen Ballasthaugen Bruk på branntomta, med høvleri og kassefabrikk. Nøsted Kjetting kom i 1939. Det var Alf Nøsted som kom fra Spiggeren med nye forretningsideer. Arve Nøsted overtok i 1954 og Alf Arne i 1985.

Veteranen på Malmø var Mandals Reberbane fra 1775 og stadig oppegående. 1914 var Eier Johan Arndt Lescbrandt. Eier 1927 var Rolf Christiansen sammen med sin bror, Christian Christiansen. Rolfs sønn Hans overtok sin fars eierskap i 1963 og Christian solgte sin del, tauverksproduksjonen, til Spiggeren i 1970. Hans overtok da bygningene og fortsatte med slanger og vevstoler.

På Sanden hadde vi Mandals Cementstøperi, og den før nevnte Verven – Saanums Verft. Saanum var også medeier i en jernvareforretning. Her fant man sag, høvleri, vindus- og dørfabrikk, ved Konrad Røsjø, som i tillegg hadde sagbruk på Skåran. Virksomheten skulle enere bli til Marnar Bruk. Så finner vi fra 1918 Mandals Motorfabrikk, som skulle bli en hjørnestensbedrift i byen. I 1957 hadde den 160 ansatte. Det var Ole Klemsdal, som kom fra Fredrikstad og Slepnermotoren, som egentlig bare var på jakt etter en tomt for et serviceverksted. Den fant han på nedre Malmø og startet der med småreparasjoner. Sønnen Johan Klemsdal overtok i 1920 og begynte å eksperimentere med båtmotorer, som skulle føre til den første Marnamotoren i 1923. Allerede to år etter var Marna nesten enerådende på Sørlandet! Marnafabrikken brant i 1930 og ble da gjenoppbygd på Sanden. Johan Klemsdal fikk Kongens fortjenestemedalje i gull på sin 70-årsdag. Samme år, i 1967, overtok sønnen Ole Frithjof virksomheten. På Sanden hadde vi også Mandals Juteveveri i 1925. Fra 1926 da familien Hoven kom inn fikk det navnet Mandals Teppeveveri. Mandals Trikotasje fabrikk kom

i 1933, Norsk Hårgarnspinneri i 1938 – de bygningene ble senere overtatt av Mandal Industrier.

I Øvrebyen hadde vi som sagt sagbruket på Skåran og vi hadde Halse Meieri, samt etter hvert støperiet på Buøya. I Øvrebyen drev Toralf Westermoen båtbyggeri sammen med broren Sverre fra 1943 til de flyttet til Vestnes i 1948. Hans historie er viden kjent og han har fått sitt fortjente minnesmerke ved Piren, hvor han skuer utover mot ukjente og utfordrende horisonter. Han var nok også en av grunnene til den optimismen som hersket i 1957 og kan gjerne stå som symbol og representant for de fremsynte og samfunnsengasjerte personer jeg nå har referert til. Enda flere kunne vært nevnt. Det sies at Mandal var Norges største industriby etter folketallet. Var det noen det gikk dårlig med, så var det alltid andre som gikk bra.

Men, det var altså i 1934, den 6. juli, ble det innkalt til et møte. Og de var der alle samme, Berthelsen, Schau på Spiggeren, Rasmussen, Klemsdal, byggmester Klev, Einar Saanum og Rolf Christiansen, pluss noen til. Formålet var egentlig å velge representanter til Havnestyre. Men etter en diskusjon ble man i tillegg enige om å opprette en industrigruppe tilknyttet Mandal Handelsstand Forening. Det ble gjort der og da og den aller første formann ble Rolf Christiansen. Akkurat det er ganske interessant som vi skal se senere. Fra 1948 protokollføres tanken om å utvide Industrigruppen. Men intet skjer før i 1957.

Men, hva var det med 1957? Hvorfor akkurat 1957? Det var et spennende år. Europa begynte å komme på fote igjen etter Andre Verdenskrig. Det europeiske økonomiske fellesskapet (EEC) ble dannet ved undertegnelse av Romatraktaten. Sovjetunionen sendte opp Sputnik og allerede en måned senere Sputnik 2 med hunden Laika. Vi hadde rettssaken mot Agnar Mykle og årets slager var ”Tango for to”. ”Same Jakki” ble årets film. Men, vi mistet også Kong Haakon - og Humphrey Bogart. Til gjengjeld fikk vi Jan Egeland, Anne B. Ragde og Dagfinn Høibråthen. Fredrikstad ble både serie- og cupmester. Og det var det året vi fikk melk på kartong.

Men årene før 1957 var også viktige. Etter en periode med fokus på omstilling til fred, gjenreising og normalisering, kunne man nå begynne å høste fruktene. Ikke minst gjorde dette seg gjeldende på arbeidstakersiden når det gjaldt lønns- og arbeidsforhold, ferieordninger og sosiale ytelser. Og industrien måtte ta sin del av kostnadene – en ganske tung byrde for mange.

Men politikerne hadde også gjort sitt, gjennom tilrettelegging for god infrastruktur når det gjaldt samferdsel, transport, kraftforsyning, boligbygging, osv. Oljeeventyret derimot, hadde ennå ikke startet. Det var fortsatt tre måneder igjen før Norges Geologiske Undersøkelse i februar 1958 skulle komme til å skrive sitt famøse brev til Utenriksdepartementet, hvor de i klare ordelag sa at ”man kan se bort fra muligheten for at det skulle finnes kull, olje eller svovel på kontinentalsokkelen langs den norske kyst”!

Men, med litt godvilje kan vi si at oljeeventyret allerede for lengst hadde startet i Mandal. I boken ’Norges oljehistorie’ er Mandal oppført med Norges første oljeselskap og Norges første oljeraffineri: Brødrene Salvesens ’Mandal Paraffin Oil Co’, etablert 1862.

Så tiden var moden. Industrien i Mandal hadde et samordningsbehov, ikke minst i lønsspørsmål, samtidig som det hersket stor optimisme. I begynnelsen av november 1957 innkalte Rolf Christiansen styret i Mandal Handelsstands Industrigruppe til et møte for å diskutere muligheten for en reaktivering og omdannelse av gruppen. Dette førte til at Ole Frithjof Klemsdal den 25. november innkalte til et møte på Solborg. Her stilte C. Waldon Christensen og Finn Brodahl fra Spiggeren, Arve Nøsted og Oftebro fra Kjettingen, Rolf og Hans Christiansen og Wilhelm Jensen fra Reperbanen, Edvard Berthelsen fra Mandal Papirindustri og Kokosveveriet, Toralf Westermoen og Inge Schaatun fra Westermoen, Ole Frithjof Klemsdal og Markussen fra Motorfabrikken, Spilling og Aukland fra Marnar Bruk, Hoven fra Teppeveveriet, Holen fra Bjarne Holen og Rolf Aamodt Hansen fra Skandinavisk Neon. Det var en mektig gruppe!

Ole Frithjof Klemsdal ledet møtet. Det ble lagt frem forslag til vedtekter og det ble atskillig diskusjon. Bl.a. ble man enige om at bedrifter i byens omegn også skulle være velkomne som medlemmer. Da man kom til valg nektet plent de gamle styremedlemmene å stille på nytt. Dermed ble det votering mellom Finn Brodahl og Hans Christiansen – som endte med stemmelikhet. Men, etter loddtrekning ble Hans Christiansen Mandal Industriforenings første formann - i en alder av 28 år – og 23 år etter at hans far Rolf var blitt Industrigruppens første formann i 1934.

Jeg har lyst til å nevne formannsrekka i foreningen: Hans Christiansen (1957), Finn Brodahl (1960), Sven Ødegaard (1963), Yngvar Klemsdal (1964), Tov Aanensen (1966), Arve

Nøsted (1967), O. F. Klemsdal (1969), Lars E. Aagård (1971), Rolf Havre (1972), Einar Mathisen (1974), Per Friestad (1976), Tov Aanonsen (1978), Per Bruun-Lie (1979), Øistein Torkildsen (1980), Einar Mathisen (1982), Per Gunnar Knudsen (1984), Roar G. Mathisen (1985), Guttorm Ihme (1987), Alf Arne Nøsted (1989), Atle Færevaa (1991), Jens Kjos-Hanssen (1993), Atle Færevaa (1994), Thore Westermoen (1996), Helge Nordgård-Hansen (1998), Kjell Rune Olsen (2001 -).¹ Man sier at NRK TV har sin gullrekke på fredagskveldene, men det har sannelig Mandal Industriforening også!

Industriforeningen har gjennom årene engasjert seg i en mengde saker. Selv om sakene selvsagt er det viktigste, så har jeg ved dette store jubileet, som dere har forstått, valgt å fokusere på personene bak foreningen. For hva er det vi egentlig feirer og markerer ved et slikt jubileum? Er det ikke nettopp menneskene bak? Mennesker med vyer og ideer og en kreativitet, innsats- og risikovilje i bruk av egne ressurser og kapital i fellesskapets tjeneste. Vi snakker kort og godt om samfunnsbyggere, de som gikk foran oss andre, som fortsatt preger byens næringsliv, og som gjør at vi i vår tid kan leve det livet vi lever. Alle de mennesker jeg har nevnt i kveld, og alle de andre som jeg ikke har rukket å nevne, også i Mandals omegn, var og er hver for seg enere på sine felt. I tillegg til den industrielle siden var mange av de engasjert i idrett, lags- og foreningsarbeid, kommunal- fylkes- og rikspolitik. Hver og en av de hadde fortjent sin egen tale og sin egen bok skrevet. På en dag som denne syns jeg det er vel så viktig å feire disse personene som å feire sakene.

I den sammenheng er jeg kommet på tanken om det kunne være grunnlag for å etablere et lokalt industrimuseum i Mandal – Mandal Industrimuseum. Den gamle industrien er i ferd med å trekke seg bort fra byen. Kanskje var det ting man kunne ta vare på for ettertiden før alt blir borte. Kanskje det kunne plasseres på Malmø, kanskje som et levende museum rundt Marnamotorens fortsatte virksomhet, hvor alle disse personene jeg nå har nevnt, samt deres miljø, kunne få sin hedersplass for ettertiden. Og kanskje Industrimuseet, som Furulunden, kunne fått sin venneforening og pensjonistgjeng til å ta seg av deler av driften.

Foreningens første leveår falt sammen med siste fase i gjenoppbyggingen av landet og dannelsen av den moderne velferdsstaten. Politikerne den gang forsto betydningen av

¹ Med forbehold om unøyaktighet i årstall mht. valgtidspunkt/første funksjonsår.

industrivekst og derfor ble det også satset på infrastruktur og rammevilkår for å fremme investeringer og sikre drift.

Men disse forutsetningene er jo like viktige i dag. Derfor ønsker jeg å avslutte med noen tanker om fremtiden. For det er ikke slik at industrietableringer en gang for alle sikrer et samfunn. Et samfunn er og må hele tiden være i bevegelse og utvikling, og det samme må industrien. Dette er skjørere nå enn tidligere. Endringer skjer raskere og bedriftene er ekstremt avhengige av de rammevilkår politikerne gir. Dersom kommunen ønsker en andel av den private investeringskapitalen kan det kun skje gjennom å bidra til verdiskapning og økt sysselsetting. Men forutsetningen for det er at kommunen ikke struper rammevilkårene unødvendig, men tvert imot legger forholdene til rette slik at investorene ønsker å bruke sine penger i nettopp denne kommunen. Det vi trenger i Mandal i dagens situasjon er en fremskrittssvennlig politikk, som gir best mulig investeringsklima i en skjør verden og dermed det best mulige inntekspotensial for kommunen, i en tid med stramme kommunebudsjetter. Markedsføringen av dette syn tror jeg blir en av Mandals Industriforenings største utfordringer i årene som kommer.

Mandals industri

Av Oddwin Skaiaa (Fritt etter Per Sivle (1857-1904) 'Norges industri')

Det er tidt nok sagt, at Norge
Er et fattig Land,
Som sit Livsens Tarv maa borge
Fra en fremmed Strand.
Men fra denne Mandals-Vandring
Tør jeg nu, til en Forandring,
Trøstig sige noget slikt
Som at *Norges Land er rigt.*

Vilje, det har Mandal nok af,
Hele Favnen fuld;
Sterke Mænd har vi og en Flok af
Bedre det enn Kuld.

Men da gjelder det at stræve,
Bygge Skibe og Tæpper væve.
Hei, saa er det ingen Nød:
Det gir Klæder og det gir Brød.

Hør og se, hvor Ekko vækker
Lydt som Hanegal
Flinke Hænders travle Rækker
Alt fra Smau til Dal.
Og omsider skal vi klare
Fræmtidsbildet skjønt bemale
Lys og kraftig skal den bli
Mandals evigunge Industri!

Med det vil jeg få lov til å utbringe en jubileumsskål. Den skal være en hyllest til de samfunnsbyggerne som la grunnlaget for det samfunn vi lever i. Den skal også være en skål til oss selv og vår forening og en lykkeønskning til Mandal Industriforenings 50-årsjubileum. Til sist skal den også være en skål for fremtiden. Med Mandal Industriforenings hjelp er jeg sikker på at vi går den i møte med vett og forstand.